

Дискусії

УДК 631.45

© 2015

В.В. Медведєв,
академік НААН,
доктор біологічних
наук

Національний науковий
центр «Інститут
грунтознавства та агрохімії
імені О.Н. Соколовського»

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА І РОДЮЧІСТЬ ҐРУНТУ*

Мета. Обговорити причини зниження родючості ґрунтів країни в умовах земельної реформи та запропонувати ефективні способи її збереження. **Методи.** Порівняння організації та контролю за використанням родючості ґрунтів у європейських країнах і Україні. **Результати.** Основними умовами ефективного використання родючості ґрунтів є збалансоване, високотехнологічне землеробство і неприпустимість будь-яких дій, які завдають шкоди ґрунту. **Висновки.** Для поліпшення практики використання родючості ґрунтів в Україні необхідний комплекс заходів організаційного, технологічного, правового і соціального змісту.

Ключові слова: земельна реформа, родючість ґрунту, європейський досвід.

Становлення України як незалежної держави збіглося з припиненням дії всіх програм підвищення родючості ґрунтів — лісо-, гідро- і хімічної меліорації. Скорочення поголів'я худоби спричинило різке зменшення заготівлі й унесення в ґрунт гною. Із цієї причини став стійко дефіцитним баланс органічного вуглецю і поживних речовин. Разом із неминучою дегуміфікацією загострилися інші проблеми деградації ґрунтів — схильність до ерозії, переуцільнення, знеструктурення, забруднення. Ґрунтознавці й агрохіміки України неодноразово зверталися до керівництва країни з низкою пропозицій щодо зміни ситуації. Було подано аргументовані пропозиції в різні органи законодавчої і виконавчої влади з метою ухвалення Національної програми охорони ґрунтів, створення служби з охорони ґрунтів, розв'язання проблеми відсутніх в Україні фосфорних добрив, підвищення родючості найбідніших ґрунтів нечорноземної зони, виробництва добрив на базі місцевої сировини, проведення вкрай необхідного повторного ґрунтового обстеження, розвитку моніторингу та ін. Однак

жодну з перерахованих та інших пропозицій не було ухвалено.

Нині з наукових позицій чорнозем назвати високородючим ґрунтом не можна вже хоча б тому, що вміст у ньому поживних елементів у 2,5–3 рази нижчий, ніж у ґрунтах Західної Європи. Це й зрозуміло, адже ера хімізації там триває вже понад 150 років на відміну від України, де цей період становив не більше 25-ти років (1965–1990 рр.) і не був настільки ефективним.

У країні досить розвинена наука про ґрунт, цілком ефективна технологія вирощування культур, висока забезпеченість ґрунтовими ресурсами.

Родючість ґрунтів як безцінний, вичерпний, важко відновлюваний ресурс, що потребує систематичної турботи, не стала пріоритетом у новій державі. Прикладом повної байдужості до долі ґрунтової родючості є земельна реформа, за якої (проводили понад 20 років) родючість не була навіть згадана, не кажучи вже про хоча б невелику реальну її підтримку.

*Стаття має дискусійний характер і друкується в порядку обговорення.

Мета земельної реформи полягала у формуванні повноцінного власника на землі, який би не лише одержував високий урожай, а й піклувався про родючість ґрунтів. Однак слід визнати, що цієї мети не досягнуто. Урожай, за різними оцінками, набагато нижчий за можливий, а родючість ґрунтів знижується. Ключовими в земельній реформі стали питання власності, а не технологія і родючість ґрунтів. Остання взагалі відійшла на другий план. Більше того, в Україні нині фактично немає організації, яку б цікавили питання родючості ґрунтів. Міністерство агрополітики і продовольства України стурбоване виробництвом продукції, Держзаемагентство — інвентаризацією земель, а Міністерство екології та природних ресурсів України взагалі усунулося від вирішення цих питань. Наявний у підпорядкуванні Мінагрополітики України Інститут охорони ґрунтів став ще менше впливати на стан справ з цього питання. Як результат, в Україні накопичилася купа нерозв'язаних проблем. Збіднюються на поживні речовини чорноземи, вирує ерозія, багато покинутих, деградованих і захарашчених земель, не дають віддачі меліоровані землі.

Деградацію земель слід розглядати як результат несприятливого стану суспільства, негармонізованих зв'язків між різними його шарами, недостатніх знань і невміння організувати відповідну роботу, а також як результат невдалої земельної реформи. Питання оптимального управління ґрунтами в нинішній Україні стає практично неможливим. Завдяки земельній реформі землю отримали мільйони селян, які не мають відповідних знань і можливості використати технологію вирощування культур та зберегти родючість ґрунтів. Фактично нові землевласники і не володіють земельними ділянками, більшість із них передали їх в оренду і не в змозі контролювати якість землекористування на цих ділянках. До того ж оренда, мабуть, через монополізм і диктат агрохолдингів стала дуже дешевою. Скажімо, у Польщі оренда землі коштує у 10–15 разів дорожче, ніж в Україні.

Зрозуміло, що швидко виправити ситуацію не вдасться. Потрібна систематична робота і нова стратегія.

Доречно задати, що ще в роботі В.В. Докучаєва «Наши степи прежде и теперь» [2], яку було видано 120 років тому, можна знайти аналіз причин несприятливого стану ґрунтів (нерозумна, нещадна їх експлуатація, розкрадання природних багатств) і напрями їх відновлення — через освічений погляд і любов до землі. Під

освіченим поглядом В.В. Докучаєв мав на увазі використання ґрунтів відповідно до фізико-географічних, історичних та економічних умов, поділ землеробської території на сільськогосподарські райони з різною спеціалізацією, застосування меліорацій і, головне, глибокі дослідження та союз науки з виробництвом. А під любов'ю до землі — турботу («жертву») держави і добру волю землекористувача. Учений застерігав, що землеробську діяльність не можна уподібнювати до азартної біржової гри, бо вона інколи (у роки зі сприятливою погодою) може дати велику вигоду, а частіше — призводить до фінансового і морального краху.

Мета роботи — докладно розглянути наслідки земельної реформи, що призвела до зниження родючості ґрунтів, та обґрунтувати зміст нової ґрунтоощадної стратегії управління.

Методи досліджень. Застосовано порівняння організації та контролю за використанням родючості ґрунтів у європейських країнах та Україні.

Результати досліджень. Розглянемо причини зниження родючості ґрунтів з позицій сьогодення. Головною причиною є те, що ініціатори земельної реформи мали на меті насамперед зміну форми власності на землю, а не створення сталого землекористування, яке базується на родючому ґрунті, високій організаційній і технологічній дисциплінах. В умовах оренди (нині провідна форма землекористування) проблема збереження родючості прописана дуже узагальнено або зовсім не прописана. Не лише власника, а й державу фактично усунуто від процесу управління використанням ґрунтів і їхньою родючістю. Селянин, в якого, здавалося б, є земельна ділянка, отримує невелику орендну плату і не має доходу, бо землею не користується.

У провідних аграрних державах, навпаки, державні інституції активно сприяють фермерові (тут здавна саме така форма землекористування є провідною). У країнах ЄС 30–35% доходів фермерів дотується з бюджету, у Норвегії, Японії і Швейцарії — навіть 60–80%. У Франції та Іспанії компенсують втрати фермерів за умови зменшення врожаю в перші роки впровадження ґрунтоощадного нульового обробітку. У бюджеті Німеччини 2004 р. на субсидії фермерам було спрямовано 1,2 млрд євро (загальні витрати на сільське господарство того самого року становили 5,2 млрд євро). В Іспанії, Італії та Греції опрацьовано дієві механізми підтримки нових технологій для фермерів, особливо фермерів з невеликими господарствами, функціонують

тренінг-семінари, навчальні кредит-програми тощо. Скажімо, в Іспанії було реалізовано проект MEDRATE, що сприяв скороченню перехідного періоду до нових агротехнологій і зменшив ризик невдачі. Цей проект відкрив можливості незаможним фермерам на півдні придбати недешеву техніку і засоби захисту, щоб пришвидшити впровадження нових технологій. Крім того, проект містив поради щодо застосування основних елементів нових технологій, техніки та гербіцидів.

Для підтримки здійснення ґрунтоохоронних досліджень залучаються кошти з державних і місцевих бюджетів, різних грантів, фондів і навіть кошти приватних інвесторів. Це особливо популярно в Німеччині, де інвестори отримують податкові пільги [6]. Дуже важливо, що в країні віднайдено механізми раціонального землекористування та збереження родючості ґрунтів в умовах приватної власності на землю. Це питання вкрай актуальне для України, де попри наявність законів про охорону і раціональне використання земель структура сільськогосподарських угідь, сівозміни й агротехнології не лише не є ґрунтозахисними, а фактично сприяють пришвидшеній деградації орних ґрунтів.

В Україні з року в рік підтримка села зменшується. Більше того, спочатку декларується підтримка виробництва виноградників, ягідників, хмелю, а потім відповідна постанова фактично не набуває чинності. Водночас податок із цих галузей стягується, у 2013 р. він становив близько 1 млрд грн, хоча за законом ці кошти слід було спрямувати на модернізацію тих самих галузей. У 2013 р., навіть коли економічний стан справ у країні не був таким тяжким, як нині, пряма фінансова підтримка села становила 97 млн грн, що у 10 разів менше, ніж у 2012 р. Це тоді, коли підтримка села мала б бути не менше 10–12 млрд грн. За таких умов неможливий розвиток фермерства і дотримання високих технологій. Адже лише для підтримування бездефіцитного балансу поживних елементів у ґрунті потрібно майже 30 млрд грн щороку, що малоймовірно без державної підтримки.

У цьому аспекті нова форма землекористування — агрохолдінги — до речі, не передбачені ні Земельним кодексом, ні земельною реформою, здається позитивною, тому що саме завдяки їм на полях з'явилися нові машинно-тракторні агрегати, сорти та інші інноваційні компоненти. Головне, щоб вони не порушували сівозміни на угоду ринковим пріоритетам.

В європейських країнах такі грубі порушення неможливі, *по-перше* тому, що домінує приватна власність на землю, і власник не зацікавлений у погіршенні родючості своєї земельної ділянки. *По-друге*, якщо, скажімо, норвезький фермер порушить правила землекористування, його відразу ж позбавлять державної фінансової підтримки. А це 125 євро/га щороку. Так само і навіть більше в Німеччині. А в Нідерландах, де власність на землю є державною, не прийнято робити на землі те, що заманеться землекористувачеві. Навіть за умов розміру земельних ділянок 50–60 га і переважання пшениць озимої вдається підтримувати сівозміни, тому що фермери-сусіди домовляються між собою і висівають культури по черзі. Можна це порівняти з українською практикою, де ефективні короткоротаційні сівозміни опрацьовано установами НААН для будь-яких ґрунтово-кліматичних умов, але де можна їх побачити у виробництві. До речі, в Україні ґрунтозахисних законів набагато більше, ніж у Нідерландах.

Особливою підтримкою в західноєвропейських країнах користується фермер, який зобов'язався впроваджувати інноваційні технології. Так, шведському фермерові безоплатно спроектують осушення на його перезволоженій ділянці, нададуть пільговий (за ставкою 3%) кредит не менше ніж на 3 роки і будь-яку безоплатну консультацію. За ним постійно закріплений співробітник extension service області (лени). А якщо працівник молодий, то має пільгу ще більше (скажімо, безвідсотковий кредит), тому що держава зацікавлена, щоб на землі працювало більше молоді, яка б не намагалася виїхати до міста. Порівняйте з українською практикою, де відсоткова ставка банківського кредиту — 20–25%. Зрозуміло, що фермер і будь-який інший землекористувач не може брати такий кредит для оплати робіт, спрямованих на збереження родючості ґрунтів. Адже саме такі фінансові умови, які диктують банки, гальмують розвиток фермерства, підприємництва, формування середнього класу і взагалі самодостатньої держави. Здешевлення кредитів може активізувати роботи з підвищення родючості ґрунтів на фермерських земельних угіддях подібно тому, як це здійснюється в деяких країнах, зокрема Швеції.

Дивує те, що західно-європейський фермер, який закінчив лише 6-місячні курси й одержав ліцензію на право займатися

аграрною діяльністю, дуже обізнаний з технологією, технікою, засобами захисту вирощуваних культур, і кон'юктурою ринку. Наш випускник аграрного вузу порівняно з європейським фермером просто академік. Проте, де цей академік трудиться? На жаль, тільки не в селі.

Дуже важливо відзначити, наскільки різняться умови праці західно-європейського та українського фермерів.

В європейських країнах відчувається турбота про фермерів (хоча їх дуже мало), їх побут. Ландшафти, ліси, поверхневі води і привабливість сільської місцевості ретельно оберігають. Прикладом цього може стати Німеччина, коли до її складу були приєднані східні землі колишньої НДР. Великі кооперативні господарства, що домінували до цього і були ефективними, не реформовано. Навіть нині середній розмір господарства у цій частині країни — 500–600 га — майже у 10 разів більший, ніж у західній частині. Крім того, за нових умов та істотної державної підтримки вони виявилися набагато ефективнішими [6, 8].

Різні умови використання ґрунтової родючості дали різні результати. Якщо в західно-європейських країнах упродовж майже 150-ти років з часів Ю. Лібиха можна спостерігати еру успішної хімізації, то й забезпеченість ґрунту поживними речовинами досягла оптимального рівня для вирощуваних культур. За даними англійського дослідника С. J. Dawson, у жодного з 6-ти досліджуваних полів уміст доступного фосфору в ґрунті не був нижчим 15 мг/100 г ґрунту, а в середньому становив майже 40 мг/100 г ґрунту [7]. Відповідний параметр наших кращих чорноземів становить менше 8 мг/100 г ґрунту [4], оптимальний — близько 15 мг/100 г ґрунту [5].

Саме за часів земельної реформи в орних ґрунтах сталися такі негативні зміни [1, 3, 4]: дегуміфікація зі швидкістю 0,5–1,5 т/га за рік з тенденцією до гальмування втрат до кінця 80-х років ХХ ст.; у 2005–2009 рр. дегуміфікація відбувалася зі швидкістю 0,42–0,51 т/га за рік; зростання дефіцитності балансу рухомих поживних речовин, особливо азоту й калію (відповідно до –41,5–56,4 кг/га у 2001 р. і –32,9–64,2 у 2009 р.); підкислення чорноземних ґрунтів, що особливо помітно у Черкаській і Сумській областях (ДрН = –0,3–0,5); перещільнення, яке особливо помітне в Лісостепу Західному й загалом поширене на 40% ріллі, руйнування структури, брилистість і кіркоутворення; ерозійне зменшення потужності

верхнього шару ґрунту, що досягає кількох сантиметрів у чорноземних ґрунтах (розрахункові дані) і в осушених ґрунтах Полісся; вторинне осолонцювання і засолення зрошуваних ґрунтів, спрацювання торфовищ.

З інших негативних процесів, розвиток яких відбувається локально, слід відзначити забруднення радіонуклідами і важкими металами, заболочування, підтоплення, утворення соди.

Можна дискутувати про причини зниження родючості ґрунтів, але незаперечним є те, що цей процес збігся із земельною реформою. Більше того, земельна реформа і штучно пришвидшені ринкові трансформації на селі призупинили дуже позитивний процес формування бездефіцитного балансу поживних речовин у ґрунтах, що почав створюватися наприкінці 80-х років минулого століття. Тоді орні ґрунти України переживали дійсно революційний етап своєї історії, коли вперше було здійснено просте відтворення родючості ґрунту. Для цього потрібно було вносити в ґрунт у середньому 150–160 кг д.р. щороку.

Якби розробники земельної реформи врахували закономірності трансформації родючості ґрунтів і роль у цьому процесі культури та організації землеробства, то не стали так категорично висувати на перший план зміну форми власності на землю. Адже досвід багатьох країн, і не лише передових в аграрному плані країн Європи, доводить, що головне у сільськогосподарському виробництві — висока технологія, а власність на землю є другорядною категорією.

До речі, країни східної Європи, де земельні трансформації збіглися в часі з нашими реформами, не допустили такого зниження родючості орних ґрунтів.

Мені довелося відвідати чимало країн, але ніде я не бачив такого гіпертрофованого ставлення до власності на землю, як в Україні. Володіння земельною ділянкою — це передусім відповідальне ставлення до її родючості і неприпустимість дій, які б їй шкодили. Використовувати землю потрібно згідно з постулатом стійкого землекористування — дій на землі так, щоб і твої спадкоємці не мали клопоту з нею.

Виникає питання, як узгоджується зниження родючості ґрунтів, що констатується різними експертами й обґрунтовується численними експериментальними даними, з рекордними врожайями, які отримує країна останніми роками. Здається, причина в

переважно сприятливій погоді. Адже останніми роками майже не спостерігалось вимерзання пшениці озимої на значних площах, навесні формувався задовільний запас доступної вологи, що давало змогу ефективного використання її ярими культурами. Краще стали доглядати за посівами і збирати врожай з мінімальними втратами. Істотне значення мали новітні врожайніші сорти, які використовують мінеральне живлення краще, ніж у минулі роки. За сприятливої погоди в ґрунті відбуваються активні мікробіологічні процеси, що супроводжуються накопиченням азотних сполук, ефективність яких у створенні врожаю є найбільшою. Водночас, особливо за недостатнього удобрення, рослини ефективніше використовують живлення за рахунок ґрунту. Отже, чим більший урожай, тим більше збіднюється ґрунт на поживні елементи. Саме тому дефіцитний баланс елементів живлення — край небажане явище, якого ніяк не можна допустити.

Перспективи поліпшення ситуації з родючістю ґрунтів в Україні за теперішніх умов, на жаль, песимістичні. Причин кілька: *по-перше*, це безвідповідальність. Адже землевласники, які отримали земельну ділянку безоплатно і фактично не працюють на ній, не відчувають істинної її ціни. Землекористувачі, отримавши землю в оренду також безоплатно (за невелику орендну плату) і не взявши на себе майже ніяких зобов'язань щодо збереження її родючості, можуть діяти на свій розсуд, порушувати сівозміни і технологію без побоювання негативних наслідків. Захмарні 300 і навіть (за деякими оцінками) 600 млрд грн (ціна українських земель), що полюбляють озвучувати економісти та публіцисти, є віртуальними і перетворити їх на реальні гроші, конче потрібні для села і збереження родючості ґрунтів, неможливо. *Друга причина* — несприйняття аграрним сектором України інноваційних ґрунто- і ресурсощадних технологій. Цю причину взагалі важко пояснити. Адже країна, яка вважає себе дуже амбітною і мріє стати житницею світу, використовує застарілі технології. Про це свідчить те, що після появи в Україні західних компаній або оволодіння українськими компаніями західними технологіями врожаї зросли щонайменше вдвічі. В Україні продовжує домінувати система землеробства на основі плугу, що спричиняє деградацію ґрунту, водночас у світі активно поширюються новітні мінімальні, нульові, точні, підтримувальні, консервативні,

органічні та інші технології, в основі яких — мінімізація механічного і хімічного навантаження на ґрунт та його збереження.

В останні 20–30 років у землеробстві розвинених країн світу відбулися значні зміни технологічного, технічного та екологічного змісту. До того ж уже давно наголошувалося на одержанні продукції з економічно виправданими витратами, високою якістю та обов'язковим збереженням досягнутого рівня родючості ґрунтів. Це і є суттю нової стратегії стійкого землекористування. Україна підписала відповідні міжнародні конвенції й має на ділі довести прихильність до нових тенденцій.

На жаль, не сприймає новітні ґрунтоощадні технології і українська аграрна наука. Адже за майже 30 років поширення нульового і точного землеробства жодного дослідження для адаптації цих технологій до ґрунтово-господарських умов України закладено не було. Навпаки, багато було зроблено для того, щоб перевернути суть (передусім щодо їхньої здатності зберігати родючість і долати деградацію) і відкинути прогресивні підходи.

Усі ці питання мають стати предметом активного обговорення і практичного вирішення, тому що в протилежному разі Україні загрожує серйозне відставання не лише від розвинених в аграрному плані країн, а й країн Латинської Америки та Азії, які ще донедавна були в числі тих, що розвиваються, а нині швидкими темпами освоюють високі технології в землеробстві.

Слід згадати про те, як в Україні розподіляють бюджети і чому саме за такого планування (згори донизу) ніколи не знайдеться коштів на підвищення родючості ґрунтів. Бо лише за планування бюджету знизу вгору можливе фінансування заходів щодо підвищення родючості ґрунтів. У Верховній Раді немає лобістів з розв'язання місцевих проблем щодо підвищення родючості ґрунтів, тому що вирішення цього питання не може дати швидкої віддачі. На думку відомого польського реформатора Бальцеровича, модернізація (додає від себе — і в галузі підвищення родючості ґрунтів) неможлива за централізації влади й бюджету.

На жаль, через ці причини в агросфері домінує екстенсивне землеробство, за якого такий обов'язковий компонент, як родючість ґрунту, майже вилучений. США, Німеччина, Франція, Канада, Китай уже дійшли до розуміння того, що охорону ґрунтів, боротьбу з

їх збідненню, деградацією і забрудненню можна здійснювати лише на державному рівні. Ключовим принципом зарубіжного законодавства є неприпустимість впливів на ґрунти, що призводить до погіршення їхньої якості, деградації, забруднення і руйнування.

Основним методом контролю родючості ґрунтів у більшості європейських країн є періодичне вимірювання показників властивостей ґрунтів у рамках екологічного або ґрунтового моніторингу. Агрохімічну паспортизацію в Україні виконують переважно лише на замовлення і суцільно не проводять. До речі, прототипом української методики агрохімічної паспортизації та агрохімічного обслуговування був досвід, застосований у НДР з кінця 50-х років минулого століття. Нині, коли агрохімічне обслуговування через районний агрохімічний центр ліквідовано, виникли складнощі з реалізацією результатів агрохімічної паспортизації. Вони тепер потрібні лише як невідмінний атрибут у доповідях керівників галузі. Саме в них інколи згадується про негативні баланси поживних речовин, але реального впливу на виробництво ці констатації не мають.

Агрохімічна паспортизація не передбачає наявності постійних спостережних майданчиків, а пропонує вимірювання здійснювати маршрутним способом фактично кожного туру на різних полях. Тому через явну строкатість агрохімічних показників висновки про зміни вмісту поживних елементів у ґрунтах упродовж турів зонайменше некоректні. Щоб Інститут охорони ґрунтів проводив моніторинг згідно з кращими європейськими зразками (подібно до Німеччини, Швеції або Австрії), його потрібно істотно дообладнати. Передусім необхідно [3]: сформувати постійну мережу спостережних майданчиків — за регулярним або нерегулярним способом залежно від строкатості природно-господарських умов; істотно розширити асортимент аналітичних робіт (на додаток до вимірюваного нині вмісту загального вуглецю, рН, рухомих форм фосфору й калію та інших валових форм деяких елементів, органічних і неорганічних забруднювачів, зокрема дифузійного походження, окремих фізичних, хімічних і біологічних показників ґрунтів (особливо велике значення мають показники, за допомогою яких слід оцінювати сучасні деградаційні процеси, скажімо ерозію і переущільнення); охопити всі категорії земель замість обстежених нині лише сільськогосподарських

угідь; сформувати бази даних та інформаційні системи (від обласної до національної) з урахуванням сучасних вимог геоінформатики.

У більшості країн Європи, де вже проведено кілька турів моніторингу, здійснено районування орних земель за їхнім станом з метою виокремлення так званих територій «hot spots» — «гарячих плям» із деградованими або забрудненими ґрунтами для впровадження особливого режиму їх використання і фінансування. Такі районування здійснено в Угорщині, Чехії, Норвегії та інших країнах. Скажімо, у Норвегії заборонено окремі види використання ґрунтів, що зумовлюють скидання поверхневого стоку і забруднення Північного моря, це контролюється дистанційно супутниковими засобами. За результатами моніторингу створені і постійно поповнюються бази даних (в інформаційно-аналітичних центрах у Римі та Вагенінгені), ухвалено ряд програмних, нормативних і різних директивних документів. У Німеччині діє закон про охорону ґрунтів, у Великій Британії — програма відновлення біорізноманіття, що передбачає питання з охорони ґрунтів, у Франції — угода між урядом і фермерами, згідно з якою фермер отримує фінансову підтримку, якщо впроваджує ґрунтозахисні технології, Чехії — довгострокова програма збереження довкілля, де особливо наголошується на заходах проти ерозії та забруднення ґрунтів, Норвегії — акт на захист навколишнього середовища, в Іспанії — проект, що допомагає незможним фермерам в освоєнні новітніх ґрунтозахисних технологій. У Данії діє план охорони довкілля, який містить заходи з підвищення сталості землеробства і ґрунтового покриву. Крім того, Європейський Союз ухвалив ряд ґрунтоохоронних хартиї, рекомендацій, директив. Серед останніх — директиви про припустимі концентрації важких металів, контроль за викидами підприємств, про застосування стоків і відходів виробництва на сільськогосподарських угіддях та ін. [9]. У 2006 р. ЄС затвердив тематичну стратегію охорони ґрунтів і рекомендував імплементувати її в національну політику всім країнам — членам ЄС (<http://ec.europa.eu/environment/soil/index.htm>).

Товариство ґрунтознавців та агрохіміків країни і Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського» давно і наполегливо пропонують створити в країні Службу

охорони ґрунтів за рахунок об'єднання Держземагентства і його регіональних підрозділів, споріднених підрозділів інших міністерств з Інститутом охорони ґрунтів. Від такого об'єднання виграла б наша земля, і всі питання інвентаризації, кадастру, землевпорядкування не були б відірваними від землекористування і родючості, як це маємо нині.

Уже давно потрібно було б розпочати виконання Національної програми охорони земель і підвищення їхньої родючості, розробити подібні програми в кожній області, районі, підприємстві, задіяти кошти державного, обласного і місцевих бюджетів, а також з інших джерел. Основним джерелом коштів для підвищення родючості ґрунтів має стати чинний закон про плату за користування землею, відтворений у новому податковому кодексі. За нових тарифних ставок 3% від вартості земельної ділянки цей закон став одним із кращих, бо дає змогу зібрати значну суму коштів і чітко визначає, що зібрані кошти слід витратити виключно на підвищення родючості ґрунтів.

Незавершеність земельної реформи і відсутність повноцінного господаря на землі призводять до зниження родючості ґрунтів. До речі, у країнах, де домінує орендна форма землекористування (Молдові та Росії), як і в Україні,

спостерігається зниження їхньої родючості. У країні слід створити такі умови, щоб охорона родючості ґрунтів була вигідною землекористувачеві незалежно від форм власності або землекористування. Для цього потрібні ліцензії для всіх, хто хоче займатися землеробством; субсидії лише тим, хто дотримується ґрунтозахисних технологій, незалежний (державний) контроль родючості ґрунтів — моніторинг, жорсткі заходи й фінансові санкції до порушників аж до позбавлення права власності на їхню земельну ділянку або припинення орендних відносин.

Завершити земельну реформу, впровадити ринок землі і демонополізувати сільськогосподарську діяльність не дають сучасні аграрні капіталісти, керівники агрохолдингів, які одержали майже безоплатно величезні території, уклали довгострокові й дуже вигідні договори про оренду. Саме вони через своїх депутатів не дають навіть розглянути це питання у Верховній раді. Для влади, що пишається успіхами аграрного сектору й міжнародним авторитетом країни, вигідні агрохолдинги, але при цьому село руйнується, зникають культурні, медичні, освітні заклади, молодь прагне виїхати в міста. Головне, знижується родючість ґрунту, що є негативним підсумком так званої земельної реформи.

Висновки

Нині надзвичайно важливо зберегти унікальну родючу силу українських земель і задіяти для цього низку організаційних, технологічних, правових і соціальних механізмів. Ґрунтозбереження має стати головним стратегічним напрямом

земельної реформи незалежно від форм власності і землекористування. В Україні потрібно знайти напрями гармонізації ефективного великотоварного виробництва з дрібним фермерським типом господарювання.

Бібліографія

1. Булыгин С.Ю. К методике определения степени эродированности почв на склонах/С.Ю. Булыгин, Н.М. Бреус, Т.А. Семиноженко//Почвоведение. — 1998. — № 6. — С. 714–718.
2. Докучаев В.В. Избранные сочинения. — М.: Гос. изд-во с.-х. лит-ры, 1954. — 708 с.
3. Медведев В.В. Мониторинг почв Украины. Концепция. Итоги. Задачи. — 2-ое пересмотр. и доп. изд. — Х.: КП «Городская типография», 2012. — 536 с.
4. Методичні вказівки з охорони ґрунтів. Держ. наук.-технол. центр охорони родючості ґрунтів Мінагрополітики та продовольства/В.О. Греков, Л.В. Дацько, В.А. Жилкін та ін. — К., 2011. — 108 с.
5. Носко Б.С. Фосфатний режим ґрунтів і ефективність добрив. — К.: Урожай, 1990. — 220 с.

6. Conservation Agriculture, Organic Farming and GM crops in Germany. Main focus: Eastern Germany/M. Frielinghaus, L. Muller, M. Willms, U. Andreas//Report D 1.1. A 6. KASSA Project. CIRAD. France, 2006. — P. 1–16.

7. Dawson C.J. Implications of Precision Farming for Fertilizer Application Policies//Наук. вісн. НАУ. — К., 2006. — Вип. 101. — С. 27–42.

8. During R.-A. Conservation Agriculture, Organic Farming and GM crops in Germany. Main focus: Western Germany/R.-A. During, A. Michels//Report D 1.1. A 5. KASSA Project. CIRAD. France, 2006. — P. 1–45.

9. Montanarella L. European Soil Protection Strategies. International Soil Tillage Research Organisation 17-th Triennial Conference. — Kiel, Germany, 2006. — P. 1586–1597.

Надійшла 2.02.2015.